

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Постановка проблеми. Сучасний період увійде в історію як час ще небувалого стану глобальної взаємодії та взаємозалежності. За цих умов особливої ваги набуває можливість порозуміння як на індивідуальному, міжособистісному, так і загальному рівні спільнот різних верств країни. На даний час у період загострення політичних зіткнень і соціальних вимог, міжнаціонального непорозуміння, що відбувається в Україні з кінця 2013 року і триває досі, проблема взаємопорозуміння, конструктивного діалогу, гуманістичної взаємодії міжособистісного, міжнаціонального і ширше – міжнародного – характеру, стає визначальною серед багатьох складних і важливих проблем освіти взагалі та педагогічної зокрема.

Прагнення українського суспільства ввійти в Європейську співдружність означає насамперед бути на рівні європейської культури, яка має гуманістичну основу – зберегти у своїх глибинах, у своїй науці й розумінні цінність людини як творця та носія культури, а також усі культури людства – як нині існуючі, так і ті, що існували раніше. Отже, бажаючи того чи ні, світ стискається з необхідністю гуманізації життя, розвитку особистості кожної без винятку людини, визнання пріоритету духовних цінностей, втілення ідеї плідного співіснування та взаємодії. Все це обумовлює актуальність і доцільність наукової розробки проблеми педагогічної взаємодії та впровадження її в практику вищої педагогічної освіти. Над цим працюють в останні десятиліття зарубіжні та вітчизняні вчені (І.Аносов, А.Бойко, О.Газман, О.Глузман, О.Гончар, О.Матвієнко, Н.Патутіна, О.Русіна, В.Сластьонін; Д.Джонсон, Г.Сельє, П.Фрейре). Незважаючи на існування достатньої кількості праць, ідея педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу в системі вищої школи ще не отримала теоретичного

обґрунтування і не була втілена в практику, зокрема щодо підготовки вчителів технологічних дисциплін.

Метою статті є формулювання підходів до визначення структури особистості в процесі педагогічної взаємодії як першої педагогічної умови у підготовці майбутнього вчителя технологічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Дослідження будь-якої педагогічної проблеми завжди так чи інакше торкається феномену особистості. Це вже є аксіомою для сучасних науково-педагогічних досліджень, які здійснюються в антропологічному напрямі. Антропологічна орієнтація сучасної системи освіти зумовлена не лише тенденціями прискореного науково-технічного розвитку сучасного суспільства, але й зростанням соціальної ролі особистості, інтелектуалізацією праці, гуманізацією та демократизацією суспільства.

Російський філософ В.С.Стьопін визначає, що програми моделі діяльності, поведінки, спілкування взаємодії представлені розмаїттям знань, норм, гіпотез, вірувань, цілей та ціннісних орієнтацій тощо. У своїй сукупності й динаміці вони створюють історично накопичувальний соціальний досвід. Культура зберігає і транслює цей досвід (передає його від покоління до покоління). Вона також генерує нові програми діяльності, поведінки та спілкування людей, які, реалізуючись у відповідних видах та формах людської активності, породжують реальні зміни у житті суспільства.

Академік Д.С.Ліхачов вважав, що європейська культура – передусім особистісна культура (і в цьому полягає її універсалізм), до того ж вона сприйнятлива до інших особистостей і культур, а також це культура, що заснована на свободі творчого самовираження особистості.

Найважливішим положенням сучасної культурології є визнання складного, полікультурного характеру формування національних культур, провідної долі взаємодій різноманітних культурних традицій у культурогенезі окремої нації. Еволюція людини, її розвиток – це і є поступ

гуманізму. З плином часу змінювався світогляд людини й змінювалось розуміння «гуманізму».

Ефективність педагогічної взаємодії залежить від компетентності майбутнього учителя технологічних дисциплін організувати суб'єкт-суб'єктні відносини у навчально-виховному процесі. На підставі проведених спостережень під час педагогічної практики студентів, що навчаються за технологічними спеціальностями, виявилася певна типологія особистостей у ситуації «вчитель-учень».

Типи вчителів – учасників педагогічної взаємодії:

- вчитель-«ментор» – це тип учителя, що постійно повчає. Він характеризується багатослів'ям та марнослов'ям. Його промови довготривалі, виголошуються обвинувальним тоном, іноді гнівним. Цей тон не допускає діалогу, тільки безапеляційний монолог;

- вчитель-«імперативіст» – це найбільш експресивний тип, який вважає, що виховний вплив повинен базуватися на забороні, наказах та авторитарному тиску. Тон підвищений, грізний, використовуються категоричні імперативні конструкції;

- вчитель- «жартівник» - це такий, що може бути «душею» школи або навпаки. Все залежить від того, які почуття до дітей приховані за жартівливою формою спілкування: добрі, людяні чи жорстокі, принизливі. Учитель цього типу не любить довготривалих бесід, але в спілкуванні відшукує ті елементи поведінки, зовнішності, характеру учня ,які можна висміяти. Переважна форма комунікації – жвава бесіда;

-вчитель-«байдужий». Впроваджуючи свій принцип «зберегти своє здоров'я та спокій», він виявляється як спокійний комуні кант. Форма комунікації – переважно монолог, але не довготривалий. Тон переважно спокійний, менторський, неемоційний;

-вчитель-«друг». Цей тип учителя є найкращим і найбажанішим. Це добра, небайдужа і розумна людина, яка прагне зрозуміти і виховати дитину. Форми бесіди, котрі вона застосовує, варіюються залежно від багатьох

чинників: відверта розмова, розмова-сповідь, розмова від щирого серця, розмова «сам на сам», розмова-допит, гнівний монолог, талановито відрежисований діалог тощо. Головний наслідок такої бесіди – емоційне зрушення учнів.

Типи учнів – учасників педагогічної взаємодії:

- учень-«мовчун». Цей тип є найпоширенішим у ситуаціях «вчитель-учень». Переважна більшість учнів будь-якого віку вважає за краще відмовчатись у моменти виховного спілкування, тобто мовчки перечекати, не намагаючись включитись у діалог. Головну роль тут відіграють невербальні засоби комунікації: постань, вираз обличчя, посмішка, міміка, кінесика;

- учень-«агресивний». Такими бувають майже всі вихованці в разі неумілого виховного тиску з боку вчителя або під впливом статтєво-вікових особливостей розвитку. Мовна комунікація має форму зухвалих брутальних або неприховано брехливих заяв. Конструкції мовлення короткі, неповні, алогічні, насичені емотивними елементами, вербальними та невербальними: різкими рухами, виразом очей, мімікою тощо;

- учень- «фантазер». Цей тип чітко поділяється на два підтипи: «брехун» і «мрійник». Брехуни під час педагогічної взаємодії використовують різні мовні конструкції, повтори слів та словосполучень. Характерною ознакою є і порушення логіки та послідовності викладених фактів. Мрійник менш злостивий, він більш балакучий, з розвиненим мовленням;

- учень- «хамелеон». Це тип учня-пристосуванця. Він робить и говорить те, що хоче чути від нього саме цей учитель у відповідній ситуації. Найчастіше це брехливий, але розумний учень, який вміє аналізувати психологію дорослих і використовувати у своїх інтересах;

- учень-«іудушка». Як відомий герой твору Салтикова-Щедріна, це тип улєсливого, хитрого учасника педагогічної взаємодії, який бере активну участь у бесідах, говорить лише приємні речі, ухиляється від прямих відповідей. Вербальні та невербальні форми спілкування у цього типа завжди тихі, стримані, негаласливі;

-учень-«балакучий». Це небезпечний тип учня-базня, який може спотворити серйозний захід, але й може вдало зняти напругу дотепним висловом, запитанням тощо, чим допомагає учителеві;

-учень-«відвертий» - це найбажаніший для вчителя тип учня – учасника педагогічної взаємодії. Він може оперувати повними, правильно та логічно побудованими реченнями. Слід зауважити, що відвертим в розмові може бути будь-який з названих вище типів учнів – все залежить від уміння учителя створювати відповідні умови при педагогічній взаємодії. Без сумніву, наведена класифікація не відбиває повного й детального переліку типів – учасників педагогічної взаємодії, вона схематична й умовна, тому що типи бувають змішаними, варіативними. Це залежить від багатьох чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що також підлягає таксономії та вивченню.

Підготовка майбутніх учителів технологічних дисциплін до ефективної педагогічної взаємодії базується на особистісно зорієнтованому підході як визначальному, тому що передбачає, з одного боку, озброєння студентів знаннями, вміннями та навичками побудови суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу на засадах конструктивного діалогу, співпраці та партнерства, а з другого – спрямування їх на свідоме самовдосконалення для успішної міжособистісної взаємодії в соціумі. Яким би чином поставлена проблема не вирішувалася, вона насамперед зводиться до феномену особистості як у широкому, так і в узькому розумінні. Тобто потреба у вирішенні поставленої проблеми, а саме: ролі особистостей у взаємодії загалом і в педагогічному середовищі зокрема не викликає сумніву. Отже, перша педагогічна умова підготовки майбутніх учителів технологічних дисциплін до ефективної педагогічної взаємодії – це формування особистості самого вчителя.

Сучасну вітчизняну модель професійно-педагогічної підготовки, спрямовану на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок сформулювали провідні українські вчені (Р.С. Гуревич,

І.А.Зязюн, І.П.Підласий, С.О.Сисоєва та ін.), вони акцентують увагу на необхідності зміни стратегічних глобальних цілей педагогічної освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, які постають водночас і як ціль, і як засіб підготовки до майбутньої професійної діяльності.

У такій складній справі найголовнішою педагогічною умовою є формування особистості майбутнього вчителя – учасника та організатора педагогічної взаємодії з опорою на психофізіологічну характеристику та індивідуально-творчі можливості. Лише студенти з усталеним інтересом до професії педагога, бажанням опанувати психолого-педагогічні науки, схильністю до творчого пошуку стають висококваліфікованими спеціалістами.

Процес формування особистості майбутнього вчителя охоплює дуже багато чинників, але для підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії виокремимо такі найважливіші моменти: це насамперед *позитивна мотивація* до педагогічної діяльності; *аксіологічна спрямованість*; наявність *творчого потенціалу*; *комунікативна компетентність*. Ці аспекти потребують особливої психолого-педагогічної діагностики та спеціальної методики підготовки вчителів технологічних дисциплін до ефективної педагогічної взаємодії.

У науці багато уваги приділяється образу вчителя: характеристиці його особистісних якостей, переліку професійних умінь, системі загальнолюдських та педагогічних цінностей. В результаті змальовується нереальний образ людини, ідола, якого не існує в природі.

Так, відомий вчений-психолог В.О.Кан-Калік, який багато займався дослідженнями діяльності вчителя, писав, що педагогічна праця вчителя – це структура, яка нараховує більше двохсот компонентів. Зрозуміло, що жодна людина не може сконцентрувати таку кількість характеристик. Тому останнім часом стверджується те, що не треба робити з учителя еталон,

зразок чи ідеал з бездоганними якостями, яким діти повинні наслідувати. Це жива людина, але все ж таки особлива через її призначення.

Фігура педагога, романтизована у педагогічній літературі, сьогодні дещо зблідла й втратила у свідомості суспільства і навіть самого педагога велику значущість. Це має своїм наслідком розпорошення безумовно високої суспільної цінності людини педагогічної професії. На разі позбавлення ореолу біля персони педагога має і позитивну сторону: діти тепер сприймають цю особистість як реальну, земну, рівнозначну поняттю «людина», тобто, всі чесноти педагога розцінюються як «людські», а не лише «педагогічні».

Водночас для учнів учитель є носієм гуманістичного ставлення до життя і людей, він зачаровує дітей своєю силою духу, переконаннями у дієвості таких вічних цінностей, як Краса, Розум, Любов, Віра.

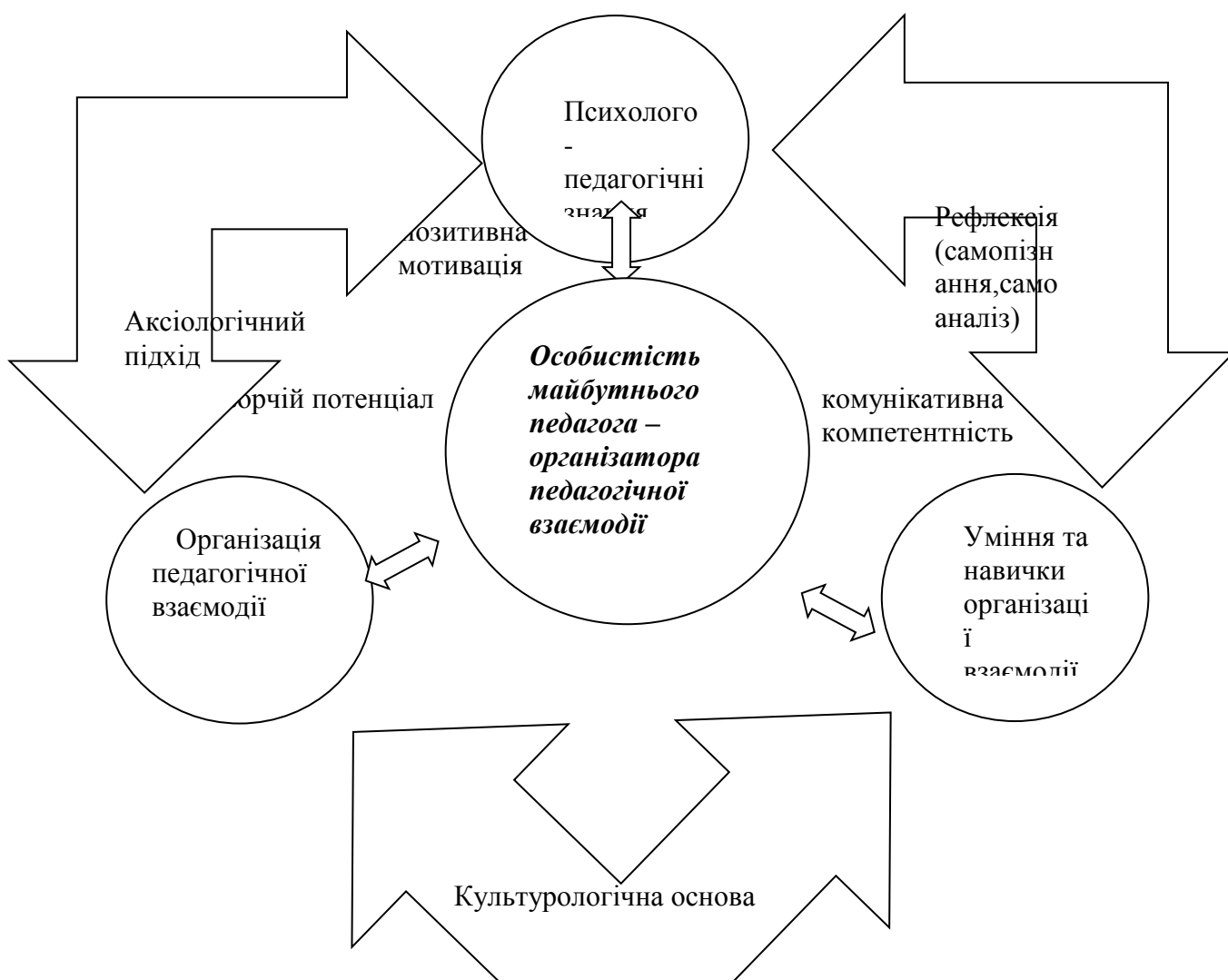
Далеко не всі студенти, які вступили до педагогічного університету, розуміють це і готові до майбутньої діяльності педагога. За нашими спостереженнями, у студентів, які вступили на перший курс педагогічного закладу, переважають такі мотиви: 1) особисті: бажання мати вищу освіту, інтерес до предмету (літератури, мови, математики тощо), вплив батьків, відсутність можливостей вибору ВНЗ через матеріальні, сімейні проблеми тощо; 2) соціальні: можливість працевлаштування, необхідність мати вищу освіту, місце розташування педагогічного закладу тощо. Лише поодинокі студенти називають такі соціально та індивідуально значущі мотиви, як бажання працювати з дітьми, поклик до інтелектуальної праці, інтерес до професії педагога.

Отже, переважають мотиви меркантильного характеру над духовними. Але за умов особистісно зорієнтованого навчального процесу, профорієнтаційного і виховного впливу за роки навчання кожен студент може правильно зрозуміти життєву перспективу, у нього формується стійка позитивна мотивація – соціальна та духовна значуща – до педагогічної професії.

Формуванню мотивації майбутніх учителів присвячено багато праць (О. Блінова, І. Краснощок, А. Маркова, Т.Матис, О. Орлов, А. Москаленко, Є. Чернишова), в яких мотиви розглядаються та класифікуються з різних позицій і підходів, але всі дослідники сходяться на тому, що будь-яка діяльність людини підкріплена мотивами. Мотив, за О. Сисоєвою, - це особистісне, індивідуальне збудження до діяльності, яке викликане власними потребами, емоціями людини. Ми розглядаємо стимулювання особистісних мотивів майбутніх учителів як обов'язкову складову у системі їхньої підготовки до педагогічної взаємодії.

Структурна схема особистості майбутнього вчителя як учасника, з одного боку, й педагогічної взаємодії – з другого, включає:

- 1) мотиваційно-ціннісну сферу (аксіологічні орієнтації, позитивна мотивація до педагогічної діяльності, творчий потенціал);
- 2) змістовно-операційну сферу (знання, уміння, навички, гуманістичне виховання, індивідуальний підхід);
- 3) сферу рефлексії (самосвідомість, самопізнання та самоаналіз).

Виконання цієї педагогічної умови базується на психологічних засадах, позаяк передбачає особистісну самореалізацію студента. Доведено, що особистісна самореалізація майбутнього вчителя – складний психосоціальний механізм, за допомогою якого він реалізує прагнення до цілеспрямованої взаємодії з соціальним середовищем, з найближчим безпосереднім оточенням. Самореалізація має змістовні зв'язки з іншими складовими особистості, в тому числі з рівнем домагань, який є основою відповідальності індивіда. Зрозуміло, що інтерес до обраної професії, стійка мотивація має пряме відношення до становлення особистості самореалізації майбутнього вчителя і як фахівця, і як людини.

Отже, зацікавлене ставлення до педагогічної взаємодії має наскрізно проходити крізь усю систему підготовки майбутніх учителів і формуватись шляхом розвитку інтересу до вказаної проблеми; концентрації уваги студентів на формах і видах організації педагогічної взаємодії; набуття уявлень та понять щодо вказаної педагогічної проблеми; стимулювання особистісних мотивів і підвищення рівня самореалізації.

Висновки. 1. Особистість є визначальною складовою в процесі педагогічної взаємодії. 2. Структура особистості педагога як організатора та учасника педагогічної взаємодії передбачає акцентуацію на спеціальних характеристиках. 3. Підготовка майбутніх учителів технологічних дисциплін до ефективної педагогічної взаємодії потребує особливої методики формування особистості як першої педагогічної умови.

Література

1. Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект : Монографія / І.П.Аносов. – К.: Твім інтер, 2003. – 391 с. – ISBN 966-7430-23-5)
2. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США) : Монографія / Р.А. Беланова. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 216 с. – ISBN 966-95855-5-4).
3. Лихачев Д.С. Три основы европейской культуры и русский исторический опыт / Д.С. Лихачев // Наше наследие. – 1991. - №6. – С.15-24.
4. Степин В.С. Культура / В.С. Степин // Вопросы философии. – 1999. - № 8. – С.61.

Аннотация. В статье рассматривается структура личности будущего учителя технологических дисциплин как участника и организатора педагогического взаимодействия.

Ключевые слова. Личность, педагогическое взаимодействие, подготовка учителя технологических дисциплин.

Анотація. У статті розглядається структура особистості майбутнього вчителя технологічних дисциплін як учасника та організатора педагогічної взаємодії.

Ключові слова: особистість, педагогічна взаємодія, підготовка вчителя технологічних дисциплін.

Summary. The article is devoted to the structure of personality of the future teacher of technological disciplines as participants and organizer of the pedagogical interaction.

Key words: personality, pedagogical interaction, the training of the future teacher of technological disciplines